

Birinci Bölüm

Lanetleme Olgusunun Nedenleri

Özet

Bu bölümde lanetleme olgusunun Arap toplumundaki tarihsel, sosyokültürel, dinî ve siyasi nedenleri çok boyutlu biçimde ele alınmaktadır. İslam öncesi dönemde kabile asabiyetinin doğurduğu rekabet ve düşmanlık ortamı, lanetlemenin toplumsal bir ifade biçimi olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Evs-Hazrec, Bekr-Tağlib ve Ficâr savaşları gibi örnekler üzerinden asabiyetin toplumsal yapıya etkisi açıklanmıştır. İslam'ın gelişiyle bu anlayışın zayıflatılmasına çalışılsa da Hz. Peygamber'in vefatından sonra kabileler arası çekişmeler tekrar alevlenmiş ve lanetleme siyasi bir araç haline gelmiştir. Kur'ân ve hadislerde lanet kavramının nasıl geçtiği detaylı şekilde incelenmiş, Hz. Peygamber'in bu konudaki tutumu çelişkili gibi görünse de bağlam odaklı açıklamalarla netleştirilmiştir. Ayrıca Arap dilinin lanetleme ve hiciv gibi söylemlere yatkın yapısı, bu olgunun edebi ve kültürel kökenlerini anlamada önemli bir yer tutmaktadır. Lanetlemenin siyasi nedenleri arasında Emevî ve Abbasî dönemi iktidar mücadeleleri dikkat çekerken, dinî nedenlerde ise Hâricîler ve Şiiler gibi mezheplerin imamet anlayışına dayanan itikadî gerekçeler ön plana çıkmaktadır. Böylece lanetleme hem tarihsel hem de teolojik bağlamda Arap-İslam toplumlarında meşruiyet tartışmalarıyla iç içe gelişen bir pratik olarak şekillenmiştir.

Chapter 1

Causes of the Phenomenon of Cursing

Abstract

This chapter explores the phenomenon of cursing in Arab society from a multidimensional perspective, focusing on its historical, socio-cultural, religious, and political causes. In the pre-Islamic era, tribal fanaticism fostered a climate of rivalry and hostility, providing fertile ground for cursing as a social expression. Historical cases such as the conflicts between the Aws and Khazraj, Bakr and Taghlib, and the Fijar Wars illustrate how tribal identity shaped interpersonal and intertribal relations. Although Islam aimed to diminish these practices, tribal tensions resurged after the Prophet's death, and cursing evolved into a political tool. The chapter investigates how the concept of "curse" is used in the Qur'an and Hadiths, clarifying the Prophet's seemingly contradictory stance with contextual interpretations. Furthermore, the predisposition of the Arabic language to expressions of invective and satire is analyzed through its poetic and rhetorical traditions. Politically, the practice of cursing became a means of legitimizing authority, as exemplified by the Umayyad and Abbasid use of cursing in power struggles. Religiously, sects like the Kharijites and Shi'ites incorporated cursing into their theological discourse based on divergent understandings of imamate and apostasy. Thus, cursing emerged as a historically and theologically embedded practice within Arab-Islamic societies, closely tied to discourses of legitimacy and doctrinal identity.

1. Lanetleme Olgusunun SosyoKültürel Nedenleri

1.1. İslam Öncesi Kabile Çekişmeleri

Araplar arasında kabileler arası anlaşmazlıklar ve çekişmeler, büyük ölçüde asabiyet anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Asabiyet, toplumsal dayanışma ve birliğin olumlu yönlerinden ziyade, daha çok aşiret veya kabile çıkarlarının savunulması hatta bu çıkarlar uğruna rakip kabilelere karşı aşırı bir bağnazlık ve düşmanlık beslenmesiyle ilişkilidir. Bu anlayış kabilelerin birbirleriyle olan ilişkilerinde daha çok rekabet, çatışma gibi olumsuz dinamiklere zemin hazırlamıştır.

Bu durumu daha iyi anlamak için Arap toplumunda asabiyyetin iki temel özelliği üzerinde durulabilir: Birincisi, kabile içi dayanışmanın aşırı vurgulanması; ikincisi ise, kabilelerin dışarıdan gelen tehditlere karşı birleşmek yerine kendi çıkarlarını savunarak karşılıklı düşmanlıklar geliştirmeleridir. Bu düşünceyi yansıtan cümle şu şekildedir: “*Kardeşimle, amcaoğluma karşı savaşırım; amcaoğlumla beraber, diğer kabileyeye karşı savaşırım.*”¹ Bu ifade bir bireyin çıkarları için kendi kardeşiyle ve amcaoğullarıyla bile savaşmayı göze alırken tehdit dışarıdan geldiğinde iç çekişmeleri bırakarak tehdit unsurunu yok etmek için birleşebileceğini göstermektedir. Ayrıca “*Bizden olmayan ancak bizim düşmanımızdır.*”² şeklindeki anlayış dış tehditlere karşı birleşme yerine içsel dayanışmanın kabile aidiyetine dayandırıldığı ve hatta bazen hak ve adaletin ötesinde düşman kabul etmek için kendinden olmamayı bile ölçü sayabilecek bir toplumsal tavrın benimsenmiş olduğunu göstermektedir.

Asabiyet anlayışı Arap toplumunda kabileler arasında sürekli çatışmaların ve gerilimlerin yaşanmasına neden olmuştur. İslam öncesi Arap toplumunda asabiyet anlayışı kabileler arasında sıkça çatışmalara yol açan temel bir faktör haline gelmiştir. Asabiyet, kabile üyelerinin kendi kabilelerine olan bağlılıklarını aşırı şekilde vurgularken dışarıya karşı düşmanlık beslemelerini teşvik etmiştir. Bu da sonradan kabileler arası rekabeti körüklemiş, ekonomik kaynaklar, topraklar ya da onur meseleleri gibi konularda anlaşmazlıklar yaratmıştır. Kan davaları ve geçmişten gelen kinler, uzun süreli düşmanlıkların temelini atmış toplumsal uyum ve barışın önünde ciddi bir engel oluşturmuştur.

Kabileler arasındaki anlaşmazlıklar sadece toprak ve ekonomik kaynaklar gibi maddi çıkarlarla sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda onur ve sosyal egemenlik mücadelesi de bu çatışmaları körüklemiştir. Buna örnek olarak özellikle dikkat çeken çatışmalardan biri Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki uzun süreli düşmanlıktan gelen Buâs savaşını verebiliriz.³ Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki bu savaşın sebeplerine bakıldığında öncelikle intikam duygusu, himaye altındaki kişilerin korunması ve diyet meselelerinin öne çıktığı görülmektedir.⁴ Bu savaş, sadece iki kabile arasındaki kişisel veya ailevi çekişmelerin bir yansıması değil aynı zamanda sosyal yapıya ve kabileler arası dengeye etki eden ciddi

¹ Adem Apak, Kur’ân’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu - Sosyal Kültürel ve İktisadî Hayat, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 202.

² M. Hanefi Palabıyık, “Asabiye” Kavram Haritaları Siyer’in Yüzü, (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 162.

³ Savaş hakkında geniş bilgi için bk. Ali Rıza Yenice, “Cahiliye Döneminde Kabilelerarası Kan Davaları” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü, 1995), 18-22.

⁴ Cafer Acar, İslam’da Savaş (Cahiliye ve Risalet Döneminde Savaş Olgusu) (Kahramanmaraş: SAMER, ts.), 98.

toplumsal dinamiklerin de bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Kabileler, birbirlerinin güç ve egemenliğini tehdit olarak göyerek bu tür meseleleri daha büyük bir çatışma haline getirebilmişlerdir.

Cahiliye döneminde gerçekleşen ve öne çıkan örneklerden biri Bekr ve Tağlib kabileleri arasındaki savaştır. Bu çatışmanın temel sebebi, Tağlib kabilesinin liderinin öldürülmesinin ardından liderin planladığı bölgesel bir toplumsal birlik kurma amacının sonuca ulaşamamış olmasıdır. Bu kayıp Tağlib kabilesinin egemenlik ve nüfuz kaybı yaşaması ihtimaline karşılık, Bekr kabilesi tarafından bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.⁵ Bu tür bir iktidar mücadelesi sadece kabileler arasındaki kişisel husumetleri değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı da sarsacak boyutta bir tepki ve şiddet doğurmuştur.

Bir diğer önemli savaş ise Ficâr Savaşı olarak bilinen çatışmadır. Ficâr Savaşı, Taif'tan Mekke'ye giden kervan yolunun Kureyşliler tarafından kontrol altına alınma isteği ile patlak vermiştir. Bu çatışma özellikle haram aylarda meydana gelmesi nedeniyle dinî ve kültürel açıdan da büyük bir etki yaratmıştır.⁶ Kervan yolu üzerindeki egemenlik mücadelesi sadece ekonomik çıkarları değil aynı zamanda stratejik konumlanmayı da hedefleyen bir çatışma olarak değerlendirilebilir. Kervan yolu üzerindeki egemenlik mücadelesi, sadece maddi kazanç değil, aynı zamanda kabilelerin onurunu koruma ve bölgedeki egemenliklerini sağlama amacını taşımaktadır.

Cahiliye döneminde Arap toplumu sürekli bir hâkimiyet ve güç gösterisi amacı güderek savaşları adeta günlük yaşamlarının bir parçası haline getirmiştir.⁷ Bu dönemde toplumda egemenlik sağlamak, onur kazanmak için kılıçların sıkça kullanılması savaşın sıradanlaşmasına yol açmıştır.

Cahiliye döneminde intikam ve diyet ödemeleri gibi uygulamalarla çok sayıda tecavüz ve katl vakası yaşanmıştır. Bu tür olaylar, genellikle toplumsal düzeni sarsan, bireysel ya da kabilevî onuru ihlal eden durumlar olarak görülmüş ve şiddetle karşılık bulmuştur. Kan davası, bu dönemde yaygın bir toplumsal norm haline gelmiş ve her tür hak ihlali ölümle sonuçlanabilen olaylara yol açmıştır. Bu nedenle Cahiliye dönemi kaynaklarda sürekli çatışmaların, tecavüzlerin ve katl olaylarının yaşandığı şiddetin egemen olduğu bir dönem olarak tasvir edilmektedir.⁸

Bedevî Arapların temel geçim kaynağı olan yağmacılık onların hayatta kalma mücadelesini doğrudan etkileyen bir faktör haline gelmiştir. Çöl ortamında yaşamını sürdüren bu toplulukların tabiatında yağma, talan ve düşmanlık duyguları sıklıkla öne çıkmıştır.⁹ Geçim kaynağını temin etme konusunda rekabet sıkça başkalarının malına ve mülküne el koyma gibi davranışları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda asabiyet temelli çatışmalar yalnızca nesep ve soy farklılıklarından kaynaklanan düşmanlıklar değil daha çok hayatta kalma ve geçim sağlama mücadelesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰

Asabiyet temelli çatışmalar bireylerin ve kabilelerin maddi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla daha geniş bir ekonomik çerçeveye dayanmaktadır. Çöl koşullarında sınırlı

⁵ Yenice, "Cahiliye Döneminde Kabilelerarası Kan Davaları", 22-24.

⁶ Yenice, "Cahiliye Döneminde Kabilelerarası Kan Davaları", 25-27.

⁷ Ahmed Emîn, *Fecrü'l-İslâm (İslâm'ın Doğuşu)*, çev. Ahmed Serdaroğlu (Ankara: Kılıç Kitabevi, 1976), 72-73.

⁸ Yenice, "Cahiliye Döneminde Kabilelerarası Kan Davaları", 32.

⁹ İbn Haldûn, *Mukaddime* (Kahire: Dâru Nehdati Mısır, 1981), 1/325, 264.

¹⁰ Muhammed Abid Cabirî, *İbn Haldûn'un Düşüncesi Asabiyet ve Devlet* (İstanbul: MANA Yayınları, 2018), 216-17.

kaynaklar, yaşam alanlarının daralması, yiyecek ve su gibi temel ihtiyaçların temini için kabileler arasında sürekli bir rekabet yaratmıştır. Bu ekonomik koşullar kabileler arası çatışmaların şiddetini artırmış, ekonomik endişeler çatışmaları beslemiştir. Bu çatışmaların psikolojik ve toplumsal boyutlarının yanı sıra, iktisadi yönlerinin de dikkate alınması gerektiği açıktır. Bu nedenle asabiyet temelli çatışmalar kabileler arasındaki güç dengelerini ve yaşam biçimlerini derinden etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak Cahiliye dönemindeki asabiyet temelli çatışmalar sadece toplumsal ve iktisadi yapıyı şekillendirmekle kalmamış aynı zamanda Arap toplumunda lanetleme gibi sosyal normların kök salmasına ve bu normların sonraki dönemlerde siyasi ve dinî çatışmalara dönüşmesine yol açmıştır. Asabiyet insanların kimliklerini sadece kabilelerine dayalı olarak inşa etmeleri için bir temel oluşturmuştur ve bu temele dayalı olarak düşmanlıklar şekillenmiştir. İleride görüleceği üzere zamanla bu eski çatışmalar dinî bir zemin üzerinden sürdürülmüştür. Bu olgu İslam sonrası dönemde bile toplumsal yapıyı ve grup kimliklerini derinden etkileyerek lanetleme gibi davranışların sosyal strateji haline gelmesine zemin hazırlamıştır.

1.2. Lanetleme Dilinin İslam Kaynaklarındaki İzleri

İlk dönem Müslümanlar arasındaki lanetleme olaylarının arka planını ve sebeplerini anlamadan önce bu meselenin İslam kaynaklarındaki izlerine göz atmak büyük bir önem taşımaktadır. Zira lanetleme, yalnızca toplumsal bir davranış biçimi değil aynı zamanda dinî öğretilerin diline de yansıyor şekillenen bir olgudur. Kur’ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerin metinleri de dâhil, bir metnin oluşması sırasında metne muhatap kitlenin kavramlara verdikleri anlam, kültürel değerleri, hassasiyetleri vs. metne doğrudan yansır ve anlam, muhatapın kullandığı dil aracılığıyla aktarılır. Metinleşme, mananın “haber” yoluyla aktarımında alternatifi olmayan bir araçtır ve bu araçta metnin diline yansıyan bütün değerlerin izlerini bulmak mümkündür. Kutsal metinler de dâhil, her türlü metin bu yansımadan bağımsız oluşturulamaz, ifade edilemez.

Bu bağlamda İslam’ın temel kaynakları olan Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hadisleri lanet kavramının nasıl anlaşıldığını ve nasıl uygulandığını anlamak için temel referans noktalarımızdır. Kur’ân ve hadislerde lanet, genellikle Allah’ın rahmetinden uzaklaştırılma ve bir kimsenin ya da topluluğun Allah’ın gazabına uğraması anlamında kullanılmıştır. Bu kavramın doğru bir şekilde anlaşılması, özellikle ilk dönem Müslümanları arasındaki lanetleme olaylarının toplumsal ve dinî bağlamda nasıl şekillendiğini anlamamıza yardımcı olacaktır.

“Lanet” kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de türevleriyle birlikte toplamda 33 ayette 41 kez geçmektedir. Bunlardan 19’u isim olarak, 22’si ise fiil olarak kullanılmıştır.¹¹ Genel olarak sözlük anlamı, “kovma ve rahmetten uzaklaştırma”dır. Kur’ân Kerîm’de Allah’ın bazı kimselere lanet ettiğinden söz edilmektedir. Bu anlamda “lanet”, Allah’ın dünyada rahmet ve yardımını kesmesi, ahirette ise cezalandırması anlamında kullanılmaktadır. İbn Manzûr (öl. 711/1311) Kur’ân’daki ‘lanet’ kelimesinin Allah’a atfedilmesi durumunda gazap anlamına geleceğini belirtmiştir.¹²

¹¹ Recep Aykan, *Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur’ân Fihristi*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 674.

¹² Ebu’l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. el-‘İzz b. el-Mukarrem el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arap* (Beyrut: Dâru’l-Sâdır, ts.), 13/388.

Allah'tan başka lanet eden varlıklar da var mıdır sorusuna cevap olarak Kur'an Kerim'de şöyle ayetler geçmektedir: *"İşte onların cezası; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır."*¹³ *"Fakat ayetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak ölmüşlere gelince, işte Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üstündedir."*¹⁴

Yukarıda geçen ayetlerde Allah ile beraber melekler ve insanlar da "lanet ediciler" vasfında yer almaktadırlar. Hz. Peygamber, Bakara suresinin 159. âyetindeki¹⁵ "Lâ'inûn" kelimesini açıklarken "yeryüzünde yürüyen canlılar" olarak tefsir etmektedir. Dolayısıyla Allah'tan başka lanetçiler olarak melekler, insanlar ve hayvanlar da söylenebilir. Ancak Allah'ın dışındaki varlıkların laneti genellikle Allah'ın bereketinin, rahmetinin kesilmesi için temennide bulunmaları yani bir nevi beddua anlamı taşımaktadır.

Kur'an'daki lanet ayetleri genel olarak incelendiğinde, bu ayetlerin çoğunun lanetlenen kişilerle ilgili olduğu görülmektedir. Lanet edilen gruplar genellikle inançsızlar olmakla birlikte, bazı kötü davranışlar nedeniyle de lanetlenenler bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın lanetlediği bazı gruplar şunlardır: İnkârcılar,¹⁶ İsrâiloğulları,¹⁷ kalplerinin iman etmeye kapalı olduğunu ifade edenler,¹⁸ Hz. Peygamber'e eziyet edenler,¹⁹ namuslu kadınlara zina iftirası atanlar,²⁰ yeryüzünde fitne ve fesat çıkaranlar,²¹ müminlerin hatalarını arayarak kötü haberler yapanlar, münafıklar,²² Allah'ın gönderdiği gerçekleri ve delilleri gizleyenler²³ ve zalim olanlar.²⁴

Yukarıda Kur'an ayetlerinde geçen lanetlenenleri inkârcılar ve münafıklar olarak tasnif edebiliriz. İnkârcılar Allah'ın varlığını ve gönderdiği peygamberleri reddeden İslam'a açıkça karşı çıkan kişilerdir. Bu kişiler gerçeği bilseler dahi onu reddederler ve Allah'a karşı kayıtsızlık gösterirler. Bu grubun içine ilk olarak İsrâiloğulları dâhil edilebilir. Zira bunlar zamanla Allah'ın emirlerini yerine getirmeyip sapmış ve Allah'ın gerçeklerini inkâr eden bir halk olarak Kur'an'da yer almıştır. Münafıklar ise dışarıda İslam'a uyuyor gibi görünüp iç âlemlerinde inançsız olan kişilerdir. Onlar toplumu aldatmak için mümin gibi davranırken, içlerinde samimiyet taşımayan kimselerdir. Bu tasnifin içerisine Hz. Peygamber'e eziyet edenler, namuslu kadınlara zina iftirası atanlar ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkaranlar gibi kötü davranışlarda bulunan kişiler dâhil edilebilir. Çünkü bunlar dışarıdan toplumla uyumlu görünüp içten içe toplum düzenini bozan ve zararlı davranışlar sergileyen kimselerdir. Allah'ın gönderdiği gerçekleri ve delilleri gizleyenler de münafıklar arasında yer alabilir, çünkü içsel olarak inançsızlıkları gizleyip, doğruyu saklamaya çalışırlar. Zalimler ise her iki gruptan da farklı olarak, insanlar arasında haksızlık yaparak Allah'a ve insanlara karşı

¹³ Kur'an Yolu (Erişim 19 Eylül 2024), Âl-i İmrân 3/87.

¹⁴ el-Bakara 2/161.

¹⁵ "İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti Kitap'ta açıklamamızdan sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lânet eder hem de bütün lânet etme konumunda olanlar lânet eder."

¹⁶ el-Ahzab 33/64.

¹⁷ el-Maide 5/13.

¹⁸ el-Bakara 2/88.

¹⁹ el-Ahzab 33/57.

²⁰ en-Nur 24/23.

²¹ er-Ra'd 13/25.

²² el-Ahzab 33/60-61.

²³ el-Bakara 2/159.

²⁴ el-Hud 11/18.

zulmedenlerdir. Sonuç olarak, inkârcılar ve münafıklar farklı içsel duruşlara sahip olsalar da her ikisi de İslam'da olumsuz şekilde tasvir edilmiştir. Her iki grup da toplumsal düzeni tehdit eden Allah'a karşı samimiyetsiz ve güveni zedeleyen tavırlar sergileyerek lanetlenmişlerdir.

Bunlara ek olarak Kur'ân'da yukarıda zikredilen lanet edilenlerin dışında lanetlenen bir ağaçtan (Şecere-i Mel'ûne) da bahsedilmektedir: “...Kur'ân'da lânetlenmiş bulunan o ağacı da *sırf insanları sınamak için vesile yaptık...*”²⁵

Bu lanetlenen ağaçtan ne kastedildiği hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre bu ağaç Kur'ân'da Cehennem ehlilerin ahvalini anlatırken “*Şüphesiz, zakkum ağacı, günahkarların yemeğidir.*”²⁶ âyetinde geçen zakkum ağacıdır. Ayrıca Hz. Peygamber'in bu ayetteki lanetlenmiş ağacın zakkum ağacı olduğunu bildirdiğine dair Buhârî ve Tirmizî'de geçen rivayet vardır.²⁷

Başka bir görüşe göre ise “Şecere-i Mel'ûne” den kastın Kur'ân'daki ayetlere göre laneti hak etmiş olan Yahudiler olduklarıdır.²⁸

Bizim konumuzla ilgili olan diğer görüşe göre ise bu lanetlenmiş ağaç Ümeyyeoğulları yani Hakem b. Ebû'l-Âs'ın (öl. 31/651) soyudur. İbn Abbas (öl. 68/687-88) şöyle demektedir: “Burada bahsedilen ağaç, Ümeyyeoğulları'ndan yani Hakem b. Ebû'l-Âs'ın soyudur. Zira Hz. Peygamber bir rüyasında, minberini Mervan'ın oğullarının birbirinden devraldıklarını görmüştü. Bu rüyayı, evinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ile birlikteyken onlara anlatmıştı. Ancak onlar ayrıldığında Hz. Peygamber, Hakem b. Ebû'l-Âs'ın rüyasının aynen anlatıldığını duydu ve buna çok sinirlendi. Bu sırrın Hz. Ömer tarafından açığa çıkarıldığını düşündü. Ancak Hakem'in onları gizlice dinlediği ortaya çıktı. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu sürgün etti. Vâhidî der ki: “Bu olay Medine'de meydana gelmiştir, ancak söz konusu olan bu sure Mekkîdir. Bu yüzden âyetin Medine'de indirildiğini söylemek mümkündür. Fakat hiç kimse bu âyetin Medine'de nazil olduğunu iddia etmemiştir.” Bu görüşü ise Hz. Âişe'nin Mervan'a “Sen babanın (Hakem'in) rahminde iken, Allah babana lanet etti. Sen de Allah'ın lanet ettiği kimsenin soyundansın” demesiyle de pekişmektedir.²⁹ Dolayısıyla burada Kur'ân'da geçen lanetlemenin sahabe arasındaki çekişme ve rekabette nasıl delil olarak kullanıldığının yanında tefsir kaynaklarına dahi girdiğini görmek mümkündür.

Kur'ân, Allah dünyada gerçekleşecek lanetten bahsetmenin yanı sıra ahiretteki lanetten de bahsetmektedir. Allah'ın dünya hayatında lanet etmesine Hud süresinin 60. âyeti örnek verilebilir: “*Bu dünyada onların peşine lanet taktık*”. Bu âyet, Âd kavminin bu dünyada nasıl Allah'ın gazabına uğradıysa, aynı gazabın Hûd kavmi için de geçerli olacağından bahsetmektedir.³⁰ Ahiretteki lanet ise Kur'ân'daki ayetlerde dünyadaki lanetlerle birlikte zikredilmektedir. Örneğin namuslu kadınlara iftira edenlere hem dünyada hem de ahirette

²⁵ el-İsra 17/60.

²⁶ ed-Duhan 44/43-44.

²⁷ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemi Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), “Tefsîrü'l-Kur'ân”, 17; Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh* (İstanbul: y.y., 1315), “Menâkıbü'l-ensâr”, 42.

²⁸ Râzî Fahrüddîn, Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn el-Hasen b. Ali et-Teymî er-, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtihu'l Gayb)*, çev. Suat Yıldırım ve Lütfullah Cebeci (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992), 14/522.

²⁹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtihu'l Gayb)*, 14/521-522.

³⁰ Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'ân* (Beyrut: el-Müessesetü'r-Risâle, 2003), 4/288.

lanet edileceği bildirilmektedir.³¹ Yine Kur'an'da Âd kavmi ve Firavun'un tebaası hakkında "Onlar hem bu dünyada hem de kıyamet gününde lanetle takip olundular"³² denilmektedir. Bu âyete istinaden dünyada Allah tarafından lanetlenmiş kimsenin ahirette de lanetlenmiş sayılacağı söylenebilir. Allah'ın lanet etmesinin dünyada başarıdan ve merhametinden mahrum bırakması ahirette ise cezalandırarak rahmetten uzaklaştırması gibi anlamlara geldiği söylenebilir. Ancak ister dünyada olsun ister ahirette olsun Allah'ın lanetlemesi bir kişi için çok ağır bir cezadır. Bununla ilgili olarak Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: "Onlar burada da kıyamet gününde de lanete uğradılar. (Onlara) verilen bu armağan ne kötü armağandır!"³³

Kur'an ayetlerinde geçen lanetlenme sebeplerini şöyle sıralamak mümkündür: Küfrü tercih etmek ve kâfir olarak ölmek,³⁴ Allah'la olan ahdi bozmak,³⁵ Allah ve Resulünü incitmek,³⁶ zulüm işlemek,³⁷ Allah'a verilen sözlerin yerine getirilmemesi,³⁸ Allah'ın indirdiklerini gizlemek ve onları değiştirmek,³⁹ Allah için saygısız sözleri söylemek,⁴⁰ akrabalarıyla ilişkileri kesmek,⁴¹ imandan sonra küfre dönmek,⁴² tağutlardan yana olmak ve onları tasvip etmek,⁴³ haksız yere mümin öldürmek,⁴⁴ münafıklık yapmak,⁴⁵ Allah adına yalan uydurmak⁴⁶ ve hakikate inatla karşı gelmek.⁴⁷

Sonuç olarak Kur'an ayetlerinde geçen lanetlenme sebeplerine bakıldığında bu sebeplerin büyük bir kısmının imanla doğrudan ilgili olduğunu görmek mümkündür. Lanet genellikle insanların Allah'a ve peygamberine karşı sergiledikleri tutumlarla, inançsızlıkları veya samimiysizlikleriyle ilişkilidir. Örneğin küfrü tercih etmek ve kafir olarak ölmek, Allah'la olan ahdi bozmak, Allah ve Resulünü incitmek, Allah'ın hükmünü tanımamak, Allah'a olan sözlerin yerine getirilmemesi gibi sebepler inançsızlık veya kalpteki kötü tutumlar yüzünden meydana gelen durumları ifade etmektedir. Bu sebeplerin hepsi, doğrudan imanî bir mesele olup, Kur'an'da lanetlenmenin amellerle değil, daha çok kalpten ve samimiyetten uzak olma ile ilgili olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İmam Mâtürîdî'nin (öl. 333/944) de iman tanımı dikkate alınacak olursa, Hz. Peygamber'i Allah katından getirdiği kesin olarak bilinen her şey de dil ile ikrar ve kalp ile tasdiktir.⁴⁸ Mâtürîdî'nin imanı kalpten gelen samimi bir bağlılık ve gönülden duyulan bir huzurla isteyerek ve bilinçli olarak yapılan bir doğrulama olarak tanımladığını söylenebilir.

³¹ en-Nur 24/23.

³² el-Hud 11/60.

³³ el-Hud 11/99.

³⁴ el-Bakara 2/88-89, 161.

³⁵ el-Maide 5/12-13-14.

³⁶ el-Ahzab 33/57-58.

³⁷ el-A'raf 7/44-45; el-Mü'min 40/52.

³⁸ el-Hac 22/39; Muhammed 47/20-23.

³⁹ el-Bakara 2/159.

⁴⁰ el-Maide 5/64; el-Kasas 28/38.

⁴¹ er-Ra'd 13/25.

⁴² Âl-i İmrân 3/86-87.

⁴³ el-Bakara 3/257; en-Nisa 4/51-52.

⁴⁴ en-Nisa 4/93.

⁴⁵ et-Tevbe 9/68.

⁴⁶ el-Hud 11/18.

⁴⁷ el-Hud 11/59, 96-99.

⁴⁸ Bk. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî el-Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002), 601-2.

Dolayısıyla lanetlenen kişiler genellikle iman etmeyenler, samimi olmayanlar ve içten inanmayı reddedenlerdir. Bu lanetlenmenin sebebinin amellerin ötesinde imanın içsel, kalbî bir mesele ile ilgili olduğunu göstermektedir.

Şimdi ise Hz. Peygamber'in lanetleme konusundaki öğretilerine ve bu kavramı hangi durumlarda kullandığına odaklanacağız.

Hız. Peygamber'in hadislerinde lanet konusu İslam ahlakı ve öğretilerine dair önemli bir yer tutmaktadır. Ancak lanetin ne zaman ve nasıl kullanılacağı konusunda Hız. Peygamber, müminleri dikkatli olmaya ve gereksiz yere lanet etmekten kaçınmaya teşvik etmiştir. Bu başlıkta ilk olarak Hız. Peygamber'in lanet etmeyi yasakladığına dair örnekler ele alınacaktır. Ardından lanetin İslam'daki yeri ve sınırları üzerine yapılan açıklamalar üzerinden bu konuya dair daha derin bir anlama çabası sergilenecektir.

Hız. Peygamber'in hadislerinde lanet etmenin yasaklandığı ve müminlerin birbirlerine karşı affedici ve hoşgörülü olmaları gerektiğine dair pek çok örnek bulunmaktadır. Bu hadisler İslam'ın temel taşlarından birinin insanlara karşı saygılı bir dil ve tutum sergilemek olduğunu vurgulamaktadır. Hadislerde yer alan lanet yasağının bireylerin toplum içindeki ilişkilerini düzenlemek, insanları olumsuz duygulardan arındırmak ve manevi değerler açısından daha sağlıklı bir ortam yaratmak amacıyla ortaya konduğu söylenebilir.

İlk olarak Hız. Peygamber'in "Birbirinize Allah'ın laneti, gazabı ve cehennem temennisiyle bedduada bulunmayın."⁴⁹ şeklindeki hadisi, lanetin İslam'da kesinlikle hoş görülmediğini açık bir şekilde ifade etmektedir. Bu hadis müminlerin gerek bireysel gerekse toplumsal düzeyde birbirlerine karşı kullandıkları dilin sevgi, saygı ve iyilik temelli olması gerektiğini öğretmektedir. Lanet, insanların birbirlerini suçlamak, kötülemek ve haklarında kötü dileklerde bulunmak için bir araç olarak kullanılmamalıdır.

Lanetin yasaklanması, yalnızca karşılıklı ilişkilerde barışı korumakla kalmaz, aynı zamanda bireylerin kalplerindeki kötü hislerin ve nefretin de önüne geçilmesine katkı sağlar. Örneğin, rivayet edilen bir hadiste Hız. Peygamber'in "Hımar" adlı adamı içki içtiği için cezalandırmasına rağmen, lanetlemekten kaçındığı görülmektedir. Bir gün içki sebebiyle tekrar getirilen bu adam hakkında cemaatten bir kişi "Allah'ım şu adama lanet et. Kaç sefer içki yüzünden getirildi!" demiştir. Hız. Peygamber ise buna karşılık "Ona lanet etmeyin, Allah'a yemin ederim ki bu adam hakkında bildiğim tek şey, o kişinin Allah ve Peygamberi sevmesidir."⁵⁰ diyerek, bu adamın imanına olan sevgisini vurgulamış ve lanetin İslam'ın ruhuna ters düştüğünü hatırlatmıştır. Bu hadis, iman ve amelin ayrımını anlamak açısından oldukça önemlidir. Öncelikle belirtmek gerekir ki Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye göre imanı kalbin tasdik etmesi şeklinde gördüğü için Allah, imanı asıl, amelleri de imanının kemali ve gereği olarak kabul etmektedir.⁵¹ Hadisteki örnekte Hız. Peygamber de içki içen bir kişiyi cezalandırırken onun imanını sorgulamamış ve lanet etmekten kaçınmıştır. Zira o kişinin içki içmesi onun imanını kaybetmesine veya kâfir olmasına yol açmaz. Dolayısıyla bir kişinin işlediği günahlar onun imanını etkilemez ve lanet edilmesine sebep olmaz.

⁴⁹ Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünenu Ebû Dâvûd* (Cidde: Darü'l-Kible li's-Sekafeti'l-İslamiyye, 1998), "Edeb", 45.

⁵⁰ Buhârî, "Hudûd", 5.

⁵¹ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid Tercümesi*, 535.

Bir başka hadis ise “Mümin ne ayıplayıcıdır ne lanet edicidir ne kaba ve çirkin sözler söyler ne de hayâsızdır.”⁵² şeklinde olup, müminlerin söz ve davranışlarında edep, saygı ve zarafeti esas almaları gerektiğini ifade etmektedir. Burada dilin sadece doğruyu ve güzeli söylemesi gerektiği vurgulanırken; kaba, çirkin söylemlerden kaçınılması gerektiği öğütlenmektedir. Bu bağlamda lanet etmeme tavsiyesi de insanların birbirlerinin hatalarına karşı hoşgörü ve sabırla yaklaşımlarının gerektiğini ortaya koymaktadır.

Hız. Peygamber’in bir başka hadisinde ise, “Sıddık bir kimseye lanetçi olmak yakışmaz.”⁵³ şeklinde bir ifade yer almaktadır. Burada İslam toplumunun temel yapı taşlarından biri olan sıddıkların lanet etmesinin uygun olmayacağı vurgulanmaktadır. Bu hadis İslam’ın değerlerinin kişisel ilişkilerde olduğu kadar toplumsal düzeyde de doğruluk, güven ve adalet temelinde şekillendiğini gösterir.

Birisi Hız. Peygamber’e, müşriklere beddua etmesini istemiştir. Peygamber Efendimiz ise ona şu cevabı vermiştir: “Ben lanetçi olarak gönderilmedim. Ben ancak rahmet olarak gönderildim.”⁵⁴ Bu hadis, Hız. Peygamber’in yalnızca insanları doğru yola çağırarak ve onlara rahmet sunmak amacıyla gönderildiğini vurgulamaktadır. Lanet insanların kalplerindeki sevgiyi ve bağları zedeler oysa Hız. Peygamber’in görevi insanlara rahmet ve hidayet sunmak, onları kötü yollardan uzaklaştırmaktır.

Enes b. Mâlik’in (öl. 93/711-12) naklettiği bir başka hadiste ise Hız. Peygamber’in insanlara söz verirken ne lüzumundan fazla konuştuğu ne de lanet ettiği anlatılmaktadır. Enes b. Malik, “Resulullah kimseye söz vermezdi. Ne lüzumundan fazla söyler ne de lanet ederdi. O, birimize sitem edeceği zaman, ‘Ona ne oldu? Alnı toprak olasıca’ buyururdu.”⁵⁵ “Alnı toprak olasıca” ifadesinin bir dua olduğu söylenmektedir. Buna göre bu söz çok namaz kılıp, secde ederek alnı toprağa değsin demektir.⁵⁶ Hız. Peygamber insanları eleştirirken bile dilini özenle kullanmış ve onların kalplerini kırmaktan kaçınmıştır. Hız. Peygamber’in en öfkeli anında bile ağzından çirkin sözler çıkmamıştır.

Bir başka hadis de bir sahabinin rüzgâra lanet etmesi konu edinilmektedir. Sahabi, eteğini rüzgârın kaldırıp ayıp duruma düşürdüğünde, rüzgâra lanet etmiş, Hız. Peygamber, ona şu şekilde cevap vermiştir: “Sakin rüzgâra lanet etmeyin. O, Allah’ın emriyle iş görmektedir.”⁵⁷ Bu hadis, doğa olaylarının da Allah’ın kudretine ve takdirine dayalı olarak işlediğini vurgulamaktadır. Rüzgâr gibi doğal olaylara karşı öfke ve lanet yerine, bu olayları Allah’ın iradesinin bir yansıması olarak görmek gerektiği öğretilmiştir.

Başka bir rivayette Hâlid b. Velîd (öl. 21/642) ile Abdurrahman b. Avf (öl. 32/652) arasında bir kavga gerçekleştiği nakledilmiştir. Kavganın sonunda Halid, Abdurrahman b. Avf’a söverek hakaret etmiştir. Bunun üzerine Hız. Peygamber: “Ashabımdan kimseye sövmeyin.” diye lanetlemeyi yasaklamıştır.⁵⁸ Bu hadis Hız. Peygamber’in sahabilerinin İslam toplumundaki özel konumunu ve değerini vurgulamakta olup onlara yönelik lanet etmenin yasaklanmasını, onların toplumsal ve dinî rollerinin korunması amacıyla özellikle teşvik etmektedir.

⁵² İbn Haccac el-Kuşeyrî Müslim, *Sahîhu Müslim* (Beyrut: y.y., 1972), “Bir ve Sıla”, 86.

⁵³ Müslim, “Birr ve Sıla”, 84; Tirmizî, “Bir ve Sıla”, 72.

⁵⁴ Müslim, “Birr ve Sıla”, 87.

⁵⁵ Buhârî, “Edeb”, 38, 44.

⁵⁶ Selahaddin Polat, “Hadislerle Resulullah’ın Ahlakından Örnekler”, *Diyanet Dergisi* (Ankara: 1977), 273.

⁵⁷ Müslim, “Birr ve Sıla”, 8.

⁵⁸ Müslim, “Fedâil”, 221.

Hız. Peygamber'in hadislerinde lanet etmenin yasaklanması, İslam'ın barışçıl ve hoşgörülü bir toplum yaratma amacına hizmet etmektedir. Lanet, yalnızca insanları olumsuz duygulara sürüklemekle kalmaz, aynı zamanda Allah'ın rahmetinden uzaklaştıran bir dil kullanımına neden olabilir. Müminlerin, dilini ve davranışlarını, hoşgörü, sabır ve iyilikle şekillendirerek, aralarındaki ilişkilerde barışı ve huzuru korumaları gerektiği Hız. Peygamber'in öğretilerinin temel bir ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hız. Peygamber'in lanet ettiği rivayetler de bulunmaktadır. Hem lanet etmeyi yasaklayan rivayetler hem de bazı durumlarda lanet ettiğine dair rivayetler bulunması bu konunun daha derinlemesine incelenmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda Hız. Peygamber'in lanet etme tutumunun çelişkili bir görünüm arz etmesi mümkündür. Bu durum, bir çelişki gibi görünebilir: Hız. Peygamber, lanet etmeyi yasakladığı halde, kendisi nasıl olur da lanet edebilir? Bu durumu açıklığa kavuşturmak için İslam âlimlerinin çeşitli yorumlarına başvurmak gerekmektedir.

İlk açıklamada Kadî İyazî (öl. 544/1149), Hız. Peygamber'in vahiy yoluyla gelen mesajlar ile hareket ettiğini, kendi arzusuna göre konuşmadığını belirtmektedir. Kur'ân'da yer alan "O, arzusuna göre konuşmaz; o sadece kendisine vahyedilene söyler"⁵⁹ âyeti Hız. Peygamber'in sözlerinde ve davranışlarında hatadan korunmuş olduğunun bir delilidir. Yani Hız. Peygamber'in lanet ettiği rivayetler, vahiy ile bildirilmiştir ve bu tutum belirli bir amaca hizmet etmektedir. Dolayısıyla burada bir çelişki yoktur, çünkü Hız. Peygamber'in lanet ettiği durumlar Allah'ın takdiriyle ve doğru bir gerekçe ile gerçekleşmiştir.

İkinci açıklamaya göre Hız. Peygamber sadece laneti hak edenlere lanet etmeyi engellemiştir. Yani Hız. Peygamber lanet etme konusunda laneti ancak gerçekten hak edenlere yönelik bir eylem olarak kullanmıştır.⁶⁰ Örneğin İslam'a karşı açıkça düşmanlık besleyen veya haram işleyen kimseler gibi. Bu yaklaşımda, lanet etme yalnızca adaletin sağlanması içindir ve Allah'ın emirlerine aykırı hareket edenlere karşı bir tepkidir. Bu durumda lanet etme bir cezalandırma aracı değil, adaletin sağlanmasına yardımcı olmaktadır.

Başka bir açıklama ise Hız. Peygamber'in lanetlerinin, yalnızca ümmetini kötü davranışlardan sakındırmak amacıyla ve daha çok uyarı mahiyetinde olduğu yönündedir. Burada lanet etmek bir tür öğüt verme ve İslam'a aykırı davranışları engellemeye yönelik bir yöntemdir. Ayrıca Hız. Peygamber'in lanet ettiği kişiler genellikle gayrimüslim veya münafıklardır.⁶¹ Hız. Peygamber'in lanet ettiği kimseler ümmete zarar verecek olan kişiler ve İslam'a karşı düşmanlık besleyenlerdir. Bu durumda Hız. Peygamber'in lanetleri kişisel bir kin veya öfke değil, toplumun iyiliği ve korunması için yapılmış bir uyarıdır. Hız. Peygamber'in faize lanet etmesi de buna bir örnektir.⁶² Faiz hem birey için hem de toplum için büyük bir zarara yol açmaktadır. Bireysel anlamda insanın mali durumunu bozar ve

⁵⁹ el-Necm 53/3.

⁶⁰ Ebü'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahim b. Hüseyin Irâki, *Tarhi'ut-tesrib fi şerhi't-Takrib* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.), 8/13; Ebü'l-Fazl İyaz b. Musa b. Kadi el-Yahsubi Kadî İyâz, *Şifa-i şerif tercümesi* (Dersaâdet: Cemâl Efendi Matbaası, 1314), 2/359; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mü'rî en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevi ala sahihi Müslim* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2004), 10/458.

⁶¹ Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed Ali el-Kari, *Mirkatü'l-mefatih şerhu Mişkati'l-mesabih* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992), 1/120.

⁶² Buhârî, "Büyû", 25, 113; "Talak", 51; "Libas", 96; Tirmizî, "Zina", 25, 85.

sosyal adaletsizliği artırır. Toplumsal anlamda ise fakirle zengin arasındaki uçurumu derinleştirir ve sosyal dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Bu yüzden faiz gibi zararlı bir eylem, toplumun genel sağlığı için büyük bir tehdit oluşturmaktadır ve Hz. Peygamber bu tür davranışları kesin bir şekilde lanetlemiştir. Ancak Hz. Peygamber'in içki içen bir kişiye lanet etmekten kaçınması⁶³ ise bahsedilen lanetin eyleme değil kişiye yönelik bir lanet olduğundan ona karşı çıkması olarak anlaşılabilir. Hz. Peygamber'in lanetleri bir bireyi veya toplumu küçümseme, nefret etme amacı taşımamaktadır. Sadece toplumda zararlı olan bir eylemi engelleme amacını taşımaktadır.

Son olarak bu konuda yapılan bazı yorumlara göre Hz. Peygamber'in lanetlemeleri, yalnızca kendisinin bilgisine sahip olduğu durumlarda gerçekleşmektedir.⁶⁴ Örneğin bir kişinin kalbinin içindeki niyetleri ya da İslam'a olan gerçek tutumu ancak Allah tarafından bilinebilmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in lanet ettiği kimseler hakkında yalnızca kendisinin vakıf olduğu özel bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiye dayalı olarak yaptığı lanet, doğru ve adil bir şekilde verilmiş bir karardır.

Ebû Nuaym el-İsfahânî (öl. 430/1038), Hz. Peygamber'in lanet etme tutumunu iki şekilde yorumlamaktadır. İlk olarak, "sükûnet halindeki lanet etmeler" olarak ele almaktadır. Bu tür lanetler genellikle haramlara karşı bir uyarı mahiyetindedir. Örneğin, faiz yiyenlerin lanetlenmesi gibi.⁶⁵ İkinci olarak ise "kızgınlık ve öfke halindeki lanetler"den bahsedilmektedir. Bu tür lanetler Hz. Peygamber'in bir insan olarak duygusal tepkiler verdiği ve diğer insanlar gibi kızabileceği, öfkelenebileceği durumları ifade etmektedir.⁶⁶

Hz. Peygamber'in lanet etme hadislerini detaylandırmak çalışma sınırlarını aşacağından, sadece ne tür olaylara lanet ettiğine dair bazı örnekleri sıralamakla yetinilecektir. Hz. Peygamber'in lanet ettiği bazı davranışlar şunlardır: Allah'ın kitabına ilave yapma;⁶⁷ kaderi yalanlama;⁶⁸ Ehli beyt'e karşı yapılması yasaklanan davranışlarda bulunma;⁶⁹ Hz. Peygamber'in sünnetini terk etme;⁷⁰ dövme yapma, takma saç kullanma, yüz tüylerini yolma, diş törpüleme ve bunları yaptırma;⁷¹ sûret yapma;⁷² erkeklerin kadınlara, kadınların erkeklere özenmesi;⁷³ kabirlerin üzerini mescid edinip, mum ve kandil dikme;⁷⁴

⁶³ Buhârî, "Hudûd", 5.

⁶⁴ Hadimi, el-Berikatu'l-Mahmudiyye, 3/198; Recep b. Ahmed, el-Vesiletu'l-Ahmediyye, 3/198.

⁶⁵ Ebu Daud, "Büyû", 4; Buhârî, "Büyû", 25, 113.

⁶⁶ İsbahani, *Tesbitu'l-imame*, 218.

⁶⁷ Tirmizî, "Kadr", 17.

⁶⁸ Tirmizî, "Kadr", 17.

⁶⁹ Tirmizî, "Kadr", 17.

⁷⁰ Tirmizî, "Kudr", 17.

⁷¹ Buhârî, "Büyû", 25, 113; "Talâk", 51; "Libas", 96; Tirmizî, "Zina", 25.

⁷² Buhârî, "Büyû", 25, 113; "Talâk", 51; "Libas", 96.

⁷³ Buhârî "Libas", 61, 62; Ebû Dâvud "Libas", 28; Tirmizî "Edeb", 34; Ebû Dâvud "Edeb", 53,

⁷⁴ Müslim, "Mesâcid", 21; Buhârî "Salat", 55; "Enbiya", 50; "Libas" 19; Buhârî "Cenâiz", 62; Müslüm "Mesâcid", 19.

zekât vermeme;⁷⁵ hayvanlara eziyet etme;⁷⁶ faiz yeme;⁷⁷ mümine zarar verme ve hile yapma;⁷⁸ ana babaya lanet etme;⁷⁹ Müslümana silah yöneltme⁸⁰ v.s.

Sonuç olarak, Hz. Peygamber'in lanet etmesi İslam'ın temel değerleri doğrultusunda sadece ahlaki bozulma, zulüm ve haksızlık gibi durumlar için özellikle de düşmanlar ve İslam'a karşı duran kişiler için yapılmıştır. Ancak Hz. Peygamber'in lanet etmeyi yasaklaması insanların birbirlerine karşı saygı ve hoşgörü içinde olmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu yasak toplumsal barışı korumak ve bireyler arasında kin ve nefretin önüne geçmek için saygılı ve adil bir toplum inşa etmeye yönelik bir önlem olarak görülmektedir.

1.3. İslam Sonrası Kabile Çekişmeleri

Hz. Peygamber'in peygamberlik görevini ilan etmesi ve İslam'ın zuhuruna rağmen Araplar arasında daha önce var olan ve gelenek haline bürünen kabileler arası çatışmalar ve çekişmeler devam etmiştir. Ancak Hz. Peygamber hayatta iken bu tür kabilevî üstünlük mücadelesi veya aralarındaki kargaşalar olsa da büyük savaşlara dönüşmeden Hz. Peygamber'in aracılığıyla sonlandırılmıştır. Aksine Hz. Peygamber, Medine'ye hicret etmesiyle birlikte Medine'deki Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki yüzyıllardır süregelen düşmanlık ve karşıtlıklara büyük ölçüde son vermiştir. Hz. Peygamber bu iki kabileyi barış içinde bir arada yaşamaya teşvik etmiş böylece Medine'deki kabileler huzur, kardeşlik ve anlayış ortamında bir araya gelmişlerdir.⁸¹ Hz. Peygamber'in vefatına kadar tüm kabileler bu huzurlu ortamda bir arada yaşamışlardır. Ancak Hz. Peygamber'in vefatının ardından kabileler arasındaki anlaşmazlıklar ve rekabet yeniden gün yüzüne çıkmış ve toplumsal huzursuzluklar baş göstermeye başlamıştır.

Hz. Peygamber'in hayatta olduğu dönemde bile kabileler arasında çatışmalar ve anlaşmazlıklar belirgin bir şekilde görülmüştür. Bu tür çatışmalardan biri İfk hadisesi sırasında yaşanmıştır. İfk hadisesi Medine'deki Evs ve Hazrec kabileleri arasında bir gerginliğe yol açmıştır. Her iki kabile Hz. Peygamber tarafından kardeş ilan edilse de aralarındaki bu bağın zaman zaman gerilimlerin oluşmasına engel olamadığı anlaşılmaktadır. İfk hadisesinde Hz. Peygamber'in ailesi hakkında ortaya atılan dedikodular iki kabile arasında gerilimi daha da artırmış ve bir noktada şiddetli bir çatışmaya dönüşme tehlikesiyle karşı karşıya kalınmıştır. Bu olay şöyle gerçekleştirmiştir: Hz. Peygamber mescide gitmiş ve orada toplanan Müslümanlara isim vermeksizin, Abdullah b. Übey'i şikâyet etmiştir: "Ey Müslümanlar! Ailem hakkında ortaya dedikodular atarak şahsıma eziyet eden kişiye karşı bana kim yardım eder? Hâlbuki ben, Allah'a yemin ederim ki, eşim hakkında iyilikten başka bir şey bilmiyorum. Yine bu olaya karıştırılan bir kişi var ki, onun hakkında ancak iyi şeyler biliyorum. Bu kişi, evlerimden hiçbirine de bensiz girmezdi." Hz. Peygamber'in konuşmasının ardından, Sa'd b. Muâz (öl. 5/627), Evs kabilesinden olan bir kişi olarak "Ben yardım ederim, ey Allah'ın Elçisi! Eğer iftirayı atan kişi Evs kabilesinden ise,

⁷⁵ Tirmizî, "Zina", 25.

⁷⁶ Müslim, "Sayyid", 59.

⁷⁷ Buhârî, "Büyû", 25, 113; "Talak", 51; "Libas", 96; Tirmizî, "Zina", 25.

⁷⁸ Tirmizî, "Birr ve Sıla", 22.

⁷⁹ Müslim, "Duha", 43, 44.

⁸⁰ Tirmizî "Menâkib", 59.

⁸¹ Hüseyin Algül, "Evs (Benî Evs)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 541.

onun boynunu vururum. Eğer Hazrec'ten biri ise bize emret, emirlerini yerine getiririz" diyerek oldukça sert bir tepki vermiştir. Ancak bu sert tepki Sa'd b. Ubâde'nin (öl. 14/635), Hazrec kabilesinden olan bir kişi olarak, "Yalan söylüyorsun! Eğer kendi kabilesinden biri olsa, öldürmezsin" şeklinde karşılık vermesiyle gerilimi daha da tırmandırmıştır. Ensar Hz. Peygamber'in önünde birbirlerini münafıklıkla suçlamaya başlamış ve çatışma noktasına gelmişlerdir. Sonuçta Hz. Peygamber bu gerginlik üzerine sessiz kalmış ve ortamı sakinleştirmeye çalışmıştır.⁸² Bu olay, kabileler arası çatışmaların Hz. Peygamber'in huzurunda bile bu denli ileri seviyeye ulaşabileceğini ve bu tür gerilimlerin toplumda hala devam ettiğini göstermektedir.

Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra devletin başına kimin seçileceği sorusu ortaya çıkmış ve Benî Sa'îde Hadisesi yaşanmıştır. Ensar Müslümanları halifelige kendilerinden birini seçmek için Benî Sa'îde gölgeğinde toplanmıştır.⁸³ Bunu duyan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer Benî Sa'îde sofasına gelmiştir. Böylece Ensar ile Muhacirler arasında siyasi çekişme ortaya çıkmıştır.⁸⁴ Her iki taraf kendi üstünlüklerini ortaya koyarak hilafete kimin daha layık olduğunu tartışmıştır. Ensar, "Kureyş'in on üç sene Hz. Peygamber'e eziyet ettiğini, Hz. Peygamber'in onlardan kaçarak kendilerine (Ensar'a) sığındığını ve kendilerinin de ona sahip çıktıklarını" anlatarak hilafet hakkının Ensar'a ait olduğunu ileri sürmüştür.⁸⁵ Hz. Ebû Bekir ise Ensar'a yönelik konuşmasında şu delilleri ileri sürmüştür: "Biz sizden önce Müslüman olduk."⁸⁶ Biz Muhacirler Hz. Peygamber'in aşiretindeniz.", "Onun aşiretinden olanlar hilafete daha layıktırlar."⁸⁷ ve en son olarak "Araplar bu konuda (hilafette) Kureyş'ten başkasını tanımazlar."⁸⁸ Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in bu konuşmasında Hz. Peygamber'e isnad ederek "İmamalar Kureyş'tendir."⁸⁹ hadisini naklettiği de bildirilmiştir. Burada Hz. Ebû Bekir'in bu argümanları öne çıkarmasını Araplar arasında meşru olan kabileciliğin yansıması olarak ve bir kabilenin diğer kabilelere üstünlüğünü göstermek üzere aşiret ve soy konumlarına da başvurduğu değerlendirilebilir.

Sonradan Hz. Ebû Bekir'in halife olarak seçilmesinde Evs ve Hazrec kabileler arasındaki çekişmenin de payı vardır.⁹⁰ Zira Ensar'dan bir halife seçilirse ya Evs ya da Hazrec kabilesinden olmak zorundaydı, bu da her iki tarafı da memnun etmeyecekti.

⁸² Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (y.y.:y.y., 1378), 5/151-152; Muhammed b. Umer Vâkidî, *Kitâbu'l-Megâzî* (London, 1966), 2/431-432; Müslim, *Sahîhu Müslim*, 4/2134; Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Tarihü'l-ümem ve'l-müluk* (Beyrut: Dâru Süveydan, 1967), 2/614-615; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye* (Beyrut: y.y., 1971), 3/321-313; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995), 6/196.

⁸³ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zühri İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakati'l-kebir* (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 2001), 3/182; Taberî, *Tarihü'l-ümem ve'l-müluk*, 2/455; Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih* (Beyrut: Dâru Sadır, 1979), 2/220.

⁸⁴ Emîn, *Fecrü'l-İslâm (İslâm'ın Doğuşu)*, 363-67.

⁸⁵ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 4/312; Taberî, *Tarihü'l-ümem ve'l-müluk*, 2/202-203; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, 2/198.

⁸⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Uyunü'l-ahbar* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 11/233.

⁸⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-İmame ve's-siyase* (Beyrut: Dâru'l-Edva, 1990), 9.

⁸⁸ İbn Kuteybe, *Uyunü'l-ahbar*, 2/234; Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferid* (Kahire: Lecnetü't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1971), 4/258; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, 2/221.

⁸⁹ Hilafetin Kureyşliliği konusu için bk. Mehmed Said Hatiboğlu, *Hilafetin Kureyşliliği* (Ankara: Otto, 2016).

⁹⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, 2/85.

Evs'in lideri Useyd b. Hudayr'ın (öl. 20/641) söyle dediği nakledilmektedir: "Vallahi eğer bu hilafet Hazrec'e bir geçerse bize ebediyyen geçmez. Üstünlük hep onlarda kalır. Kalkınız ey Evs'liler! Ebû Bekir'e bey'at ediniz."⁹¹ Dolayısıyla Ensar arasındaki iç çekişmenin Muhacirlerin işini kolaylaştırdığını söylenebilir. Bu örnek de aslında İslam'ın gelişyle asabiyet anlayışının yok olmadığını ve Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra baş gösterdiğini yansıtmaktadır.

Emevî ve Hâşimî kabileleri arasındaki çekişme de Arapların asabiyet anlayışının bir yansımasına önemli bir örnektir. Bu iki kabile arasında anlaşmazlıklar İslam öncesi de var olmuştur.⁹² Ancak son Peygamber'in Hâşimîlerden çıkmasıyla bu iki kabile arasında mücadeleler yeniden canlanmıştır. Bedir ve Uhûd savaşları bu iki kabilenin mücadelesini gösteren örnektir. Bedir savaşında Emevî kabilesinin önde gelenlerinden bazıları öldürülmüştür. Bunların intikamını Uhûd savaşında Hz. Hamza'nın katledilmesiyle almışlardır.⁹³

Ümeyyeoğulları'nın İslam'a geç girişinin esasen kabileler arasındaki rekabetten kaynaklandığını söylemek mümkündür. Ümeyyeoğulları ile Hâşimoğulları arasında tarihsel olarak süregelen bir üstünlük mücadelesi vardı. Hz. Peygamber'in Hâşimoğullarından çıkması, Ümeyyeoğullarından bazı ileri gelenlerin rahatsızlık duymasına yol açmıştır. Ebû Cehil'in (öl. 2/624), bu iki kabile arasındaki rekabetin nasıl bir noktaya ulaştığını gösteren şu sözleri, durumun anlaşılmasında önemli bir örnek teşkil etmektedir:

"Biz, Abdümenâfoğulları ile şeref ve şan hususunda şimdiye kadar çekiştik durduk. Onlar halka yemek yedirdi, biz de bulunduk. Onlar arabuluculuk yapıp diyet yüklendiler, biz de diyet yüklendik. Onlar kulak kulağa giden yarış atı durumuna gelince onlar, işte bizden kendisine gökten vahiy gelen bir peygamber var, dediler. Biz bunun dengini nereden bulup çıkaracağız. Vallahi hiçbir zaman ona inanmayız, onu tasdik etmeyiz."⁹⁴

Ebû Cehil'in bu konuşması, yalnızca kendi kabilesinden olmadığı için Hz. Peygamber'i inkâr etmenin, Ümeyyeoğulları'nın genel yaklaşımını yansıttığının bir göstergesidir. Ümeyye b. Ebû Salt'ın (öl. 8/630), Ebû Süfyân'a (öl. 31/651-52) söylediği sözler de durumu açıklığa kavuşturacaktır. Hz. Peygamber'in gerçekten bir peygamber olduğunu bildiği halde neden inanmadığını soran Ebû Süfyân'a Ümeyye b. Ebû Salt şu cevabı vermiştir: "Sakîf kadınlarının, Abdülmenâfoğulları'ndan bir gence tabi olduğumu duymalarından utandığım için onu peygamber olarak kabul etmem."⁹⁵

⁹¹ Taberî, *Tarihü'l-ümem ve'l-müluk*, 3/203; İbn Kuteybe, *Uyunü'l-ahbar*, 1/8; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, 2/194.

⁹² Hâşim b. Abdimenâfla Ümeyye b. Abdişems ve bunların çocukları olan Abdülmuttalib b. Hâşim ile Harb b. Ümeyye arasında gerçekleşen rekabettir. Söz konusu rekabetlerin sebebi, daha çok bir ailenin rakip ailenin şerefini kıskanmasıdır ve sonunda bu anlaşmazlıklar hakeme başvurulmuş ve herhangisi bir savaşa dönüşmemiştir. Bk. İbrahim Sarıçam, "Emevî-Hâşimî Mücadelesi: İslam Öncesinden Muaviye Devrinin Sonuna Kadar" (Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991), 88-100.

⁹³ Hz. Hamza'nın şehit edilmesi olayı için bk.: Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v) Savaşları* (İlk Harf Yayınevi, 2016), 1/274; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Cabîr Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf* (Beyrut: Neşratü'l-İslamiyye, 2002), 1/380; Taberî, *Tarihü'l-ümem ve'l-müluk*, 2/524-525.

⁹⁴ Ebu Abdullah Muhammed b. İshak b. Yesar İbn İshak, *Siyer*, çev. Sezai Özel (İstanbul: Akabe Yayın Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1991), 250; Ebû'l-Feth Fethuddin Muhammed b. Muhammed İbn Seyyidünnas, *Uyunü'l-eser fi finuni'l-megazi ve's-şemail ve's-siyer* (Medine: Dârü't-Türas, 1992), 1/111-112.

⁹⁵ Ebû'l-Ferec Nureddin Ali b. İbrâhim b. Ahmed el-Halebî, *İnsânü'l-uyûn fi sîreti'l-emîni'l-me'mân* (Dımaşk: Beyrut, Kuveyt: Dârü'n-Nevâdir, 2013), 1/401.

Bu örnekler, Ümeyyeoğulları'nın İslam'ı kabul etmelerinde kabileler arası rekabetin engelleyici bir rol oynadığını ve Araplar arasında kabile üstünlüğü ile rekabetin ne denli ileri bir boyuta ulaşabileceğini göstermektedir. Ancak sonraki dönemlerde Ümeyye oğullarının İslam'a girmesiyle birlikte bu iki kabile arasında bir nevi huzur sağlanmış gibi gözükse de bu durum uzun sürmemiştir, tâ ki Hz. Osman'ın (öl. 35/656) öldürülmesine kadar. Hz. Osman'ın vefatının ardından halife yerine Hz. Ali'nin (öl. 35/656) seçilmesiyle Emevî ve Hâşimî kabileleri arasındaki meşruiyet mücadelesi yeniden alevlenmiş ve asabiyet devreye girmiştir. Muâviye b. Ebû Süfyan (öl. 60/680), Hz. Osman'ın kanlı gömleğini camide teşhir ederek öldürülen halifenin yakını sıfatıyla onun katillerinin bulunmasını Hz. Ali'den talep etmiştir ve bu konuda mücadeleye girişmiştir.⁹⁶ Bu olayda sadece bireysel bir intikam değil daha çok kabilelerin egemenlik mücadelesi söz konusudur. Muaviye, Emevî kabilesinin onurunu savunmak amacıyla asabiyyetin güçlü bir şekilde etkisini hissettirdiği bir siyasi çatışmaya girmiştir. Bu mücadele Sıffin savaşıyla neticelenmiştir.⁹⁷ Sıffin savaşı sadece Hz. Ali ile Muaviye arasındaki mücadelenin örneği değildir aynı zamanda bu savaş, kabile aidiyeti ve bağlılıkları doğrultusunda şekillenmiştir. İslam'ın değerleri dinî birliği vurgulasa da Arapların asabiyet anlayışı hala güçlü bir etken ve siyaseti etkileyen önemli bir faktör olarak kalmaya devam etmiştir.

Abbasoğulları ile Alioğullarının Emevî yönetimine karşı “er-Rıza min ehl-i beyt/âl-i Muahmed” sloganıyla başkaldırmalarını da asabiyet anlayışı ile ilişkilendirilebilir.⁹⁸ Ehl-i Beyt, Araplar için sadece dinî bir referans değil aynı zamanda soyluluk ve asabiyyetin bir ifadesidir.⁹⁹ Abbasoğulları ve Alioğulları, bu ifadeyi kullanarak kendilerini hilafet için en meşru bir kabile olarak tanıtmaktadırlar. Bu da asabiyyetin siyasi mücadeledeki rolünü pekiştiren bir unsurdur.¹⁰⁰

Araplar arasındaki kabile asabiyyeti anlayışı İslam'ın ilk yıllarında iktidar mücadelesinde belirleyici bir faktör olmuştur. Asabiyyet anlayışı yalnızca bir toplumsal aidiyet değil aynı zamanda insanların kimliklerini, inançlarını ve siyasi tutumlarını belirleyen önemli bir sebep haline gelmiştir. Bu anlayış aslında birçok problemin görünür sebeplerinin arkasındaki asıl neden gibi durmaktadır. Sonuçta da kabile asabiyyetinin Arap toplumundaki etkisi zamanla sadece siyasi çekişmelerle sınırlı kalmayıp kabileler arası ayrışma ve birbirlerine lanet etme geleneğine de yol açmıştır.

1.4. Arap Dilinin Lanetlemeye Yatkın Oluşu

İslam'ın tarihsel bağlamında Arap dili ve kültürüne Kur'an'ın ilk indirildiği ortamın özellikleri doğrudan yansımıştır. Bu da dil ile kültürün Kur'an'ın içeriğinin aktarımı anlamına gelen metnin oluşmasında belirleyici bir rol oynadığı anlamına gelmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Arap toplumu hep kabile arası çekişmeler, kin, nefret gibi

⁹⁶ İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri İslâm Öncesinden Abbasiler Dönemine Kadar* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 194.

⁹⁷ Sıffin Savaşı için bk. Ebû'l-Fazl el-Minkari et-Temîmî Nasr b Müzâhim, *Vak'atu Sıffin*, ; (Kahire: el-Müessesetü'l-Arabiyyetü'l, 1981), 120-368.

⁹⁸ “er-rızâ min â-li Muhammed” söylemi hakkında geniş bilgi için bk: Mehmet Atalan, “Abbasi Daveti Sürecinde er-Rızâ Min Âli Muhammed Söylemi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* XVIII, sy 2 (2005): 183-91.

⁹⁹ Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 498.

¹⁰⁰ Abbasoğulları ve Alioğulları arasındaki mücadelede kullanılan argümanlar için bk. Nail Karagöz ve Elvira Tagaeva, “Abbasoğulları ve Alioğulları Arasındaki Siyasi Çekişmelerin Edebi Yansımaları”, *Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 44 (31 Aralık 2024): 167-89.

olaylar ile iç içe yaşayan bir topluluktur. Bu da Arapların diline ve kültürüne hakaret etme, lanetleme ve aşağılama gibi lafızların yerleşmesine sebep olmuştur. Vahyin Arapça olarak indirilmiş olması bu dili ve kültürü, İslam'ın temel metinlerindeki mananın taşıyıcısı kılmaktadır. Bu durum Arap dilinin ve kültürünün Kur'ân'ın mesajını iletme konusunda önemli bir yerinin olduğu anlamına gelmektedir. Lanet kelimesinin ve benzer ifadelerin Kur'ân'da yer alması, belirli ahlaki veya dinî normlara karşı olan kimselere yönelik tavrı ifade etmektedir. Bu tür ifadeler genellikle bir halkın veya bireyin Allah'a karşı işlediği büyük günahlar, sapkınlıklar veya ahlaki bozulmalar nedeniyle kullanılmaktadır. Kur'ân'da yer alan lanetleme kelimesi dilin ve kültürün bir sonucu olarak belirli toplumsal ve ahlaki düzenlemeleri vurgulamak amacıyla yer almaktadır. Bu durum, Arap toplumunun o dönemdeki ahlaki yapısı değerleri ve toplumdaki yozlaşmalarla ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla çalışmamızın bu aşamasında İslam öncesi Arap kültüründeki şiirlerde ve kullanılan dilde lanetleme ile sövme alışkanlıklarının edebiyata nasıl yansıdığını incelemek istiyoruz.

Arap kültüründe lanetleme dilinin bir alışkanlık haline geldiğinin kanıtı Arap edebiyatında hiciv türündeki şiirlerin bulunmasıdır. Arap dilindeki “el-hicâ” (الهجاء) terimi sözlükte “şiirle sövmek” manasına gelmektedir.¹⁰¹ Terim olarak ise şairin kendisini kızdıran birine veya bir gruba karşı şiirsel bir dille aktardığı duyguları ve ifadeleridir.¹⁰² Araplar bu tür şiiri kabile asabiyetinde de kullanmıştır. Şair bir nevi kabilesinin diliydi, düşmanlarına saldırır ve gelen saldırılara karşı kabilesini korurdu. Şair bu tür şiirle içinde biriktirdiği kin ve nefret duygularını açığa çıkarırdı. Bundan dolayı hiciv şiirleri bir savaş silahı olarak değerlendirilmiştir.¹⁰³

Hadislerde de hiciv konulu şiirlerden söz edilmiştir. Rivâyete göre kendisini hicveden birisine yönelik Hz. Peygamber'in beddua ettiği aktarılmaktadır: “Allah'ım, filan kişi beni hicvetti. Benim şair olmadığımı biliyor. Sen de onu hicvet! Allah'ım, beni hicvettiğinin sayısınca ona lanet et!”¹⁰⁴ Bu hadis Hz. Peygamber döneminde hiciv şiirinin var olduğunu ve hatta Hz. Peygamber'e yönelik hicivlerin bile ne kadar sert olabildiğini göstermektedir. Hiciv türündeki şiirlerin sadece toplumda değil aynı zamanda İslam'ın ilk yıllarında da önemli bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır.

Cahiliye döneminde meşhur hicivci şairlerin en sert dilli ve en şerli olanı el-Hatîe kabul edilmektedir. el-Hatîe'nin annesini hicveden şiirin bir kısmı şöyledir:

جَزَاكَ اللهُ شَرًّا مِنْ عَجُوزٍ... وَلَقَاكَ الْعُقُوقَ مِنَ الْبَنِيْنَا

Allah karşılığını sana şer olarak versin.

Ve evlatlarını sana isyan etmekle karşılaştırsın.

تَنْجِي فَاجْلِسِي عَنِّي بَعِيدًا... أَرَاخَ اللهُ مِنْكَ الْعَالَمِيْنَا

Çekil, benden uzakta otur.

Allah dünyamızı senden kurtarsın.

¹⁰¹ Mecdu'd-dîn Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhîr*, 8. bs (Beyrut: Muesesetü'r-Risâle, 2005), 1345.

¹⁰² Ebû Hilâl Askerî, *Mu'camu'l-Furûki'l-Luğaviyye*, 1. bs (b.y.: Muesesetü'l-Neşri'l-İslâmî, 1412), 244.

¹⁰³ Yahya Cebûrî, *eş-Şi'ru'l-Câhilî: Hasâisuhu ve Funûnuhu*, 5. bs (Beyrut: Muesesetü'r-Risâle, 1407), 339.

¹⁰⁴ Muhammed Fahrüddîn er-Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401), 2/77.

حَيَاتُكَ مَا عَلِمْتَ حَيَاةَ سُوءٍ ... وَمَوْتُكَ قَدْ يَسُرُّ الصَّالِحِينَ

Senin yaşamının kötü bir hayat olduğunu bilmedin.

Ölümün salihlerimizi sevindirecektir.¹⁰⁵

Yukarıda verdiğimiz beyitlerde anneye karşı hürmetsizlik ve itaatsizlik açıkça görülmektedir. Şair kendisine en büyük iyiliği yapan annesine iftira atarak onu kötü ve çirkin bir şekilde tasvir etmektedir. Bu çirkin sözleri yalnızca öfke anında, şeytanın etkisiyle ve ahlaki ile fitri dengeyi kaybederek dile getirmiş olmalıdır. Bununla birlikte Arap şiirinde bu kadar aşırı hiciv unsurlarının varlığı, Arap kültürünün lanetleme geleneğine yatkın olduğunu göstermektedir.

İslam sonrası dönemde de hiciv şiirleri önemli bir yer tutmuştur. Özellikle İslam'ın ilk yıllarında Arap toplumunun sosyal yapısındaki değişimler ve toplumsal gerilimler hiciv şiirlerinin daha da yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde özellikle siyasi ve dinî tartışmaların etkisiyle şairler hiciv aracılığıyla rakiplerini ya da düşmanlarını eleştirmiş, küçük düşürmüş ve bazen de onlara karşı doğrudan lanetler savurmuşlardır. Örneğin İslam döneminin ilk şairlerinden olup Hz. Peygamber'in şairi olarak tanınan sahabî Hassan b. Sabit (öl. 60/680), hiciv türünde yazdığı kasideleriyle bilinir. Hassan, özellikle Benû Cumâh adlı kabileyi hicvettiği kasidesiyle dikkat çekmektedir:

جَمَحْتُ بَنُو جَمَحٍ لَشَقْوَةٍ جَدَّهِمْ إِنَّ الدَّلِيلَ مُوَكَّلٌ بِدَلِيلٍ

Benû Cumâh, talihlerinin kismetsizliği nedeniyle, başına buyruk (efendisini dinlemeyen bir at gibi) çekip gitti. Zelil kişi, zelil birisinin sorumluluğuna bırakılır elbet.

قَتَلْتُ بَنُو جَمَحٍ بَدْرٍ عَنُوءَ وَتَحَاذَلُوا سَعِيًّا بِكُلِّ سَبِيلٍ

Benû Cumâh, Bedir'de zorla öldürülmüştü.

Her yola koşturarak halsiz düştüler.

جَحَدُوا الْكِتَابَ وَكَذَّبُوا بِمُحَمَّدٍ وَاللَّهِ يُظْهِرُ دِينَ كُلِّ رَسُولٍ

Kitabı (yani Kur'ân- Kerîm'i) reddettiler; Muhammed'i yalanladılar.

Allah, her resulün dinine zafer kazandırır.

لَعَنَ الْإِلَهُ أَبَا حُرَيْمَةَ وَابْنَهُ وَالْحَالِدَيْنِ، وَصَاعِدَ بْنَ عَقِيلٍ

Allah, Ebû Huzeyme'ye, oğluna, iki Hâlid'e ve Şâ'id b. 'Aqîl'e lanet etsin!¹⁰⁶

Gördüğümüz gibi kasidenin ilerleyen beyitlerinde ise şair, aşiretin dinsizliğini ve İslam'a karşı gösterdikleri olumsuz tutumu sert bir şekilde hicvederek bu durumu eleştiri malzemesi haline getirmekte ve onlara karşı beddua okumaktadır. Bu örnek, hiciv ile lanetlemenin birbirinden ayrılmaz bir şekilde ilişkili olduğunu ve hicvin lanetleme aracılığıyla toplumsal normları savunmak için güçlü bir ifade biçimi olarak kullanıldığını göstermektedir.

Sonraki Müslüman toplumlarda lanetleme söyleminin devamlılık göstermesi, Arap dilinin İslam öncesi dönemde bu tür ifadelerle yatkın bir yapıya sahip olmasıyla doğrudan ilişkili olabilir. Özellikle hiciv türündeki şiirlerin varlığı bu dilin hakaret, aşağılama ve

¹⁰⁵ Muhammed b. Ebî Demir el-Müsta'simî, *ed-Durru'l-Ferîd ve Beytu'l-Kasîd*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2015), 6/23.

¹⁰⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/370.

lanetleme gibi söylemleri ifade etmede ne denli güçlü bir araç olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu edebi gelenek İslam sonrası dönemde de kültürel bir miras olarak varlığını sürdürmüş ve lanetleme söyleminin meşruiyet zeminlerinden biri hâline gelmiştir. Dolayısıyla Arap dili ve edebiyatı bu söylemin tarihsel sürekliliğini anlamada temel bir arka plan sunmaktadır.

2. Siyasi Nedenleri

İslam tarihinde gerçekleşen lanetleme uygulamaları, sadece toplumun sosyokültürel özelliklerine dayanmakla kalmayıp siyasi nedenlerin de etkisinde gerçekleşmiştir. Siyasi nedenler arasında öncelikle insanî faktörler bulunmakta ve özellikle iktidarda kalma güdüsü yer almaktadır. İktidar sahipleri elde ettikleri gücü korumak ve iktidarda kalabilmek için her türlü stratejiye başvurmuşlardır. Bu stratejiler zaman zaman dinî söylemlerle birleşmiş ve rakiplerini toplum gözünde değersizleştirme amacı taşımıştır. İktidarlarını sürdürmek isteyen yönetimler, bazen rakiplerine hakaret ederek meşruiyetlerini sağlamlaştırmaya çalışmış ve halkın gözünde kendilerini haklı çıkarmak amacıyla dinî duyguları istismar etmiştir.

İktidarda kalma güdüsünün en bariz örneklerinden biri, Emevîlerin kendi iktidarlarını sürdürebilmek için tehdit olarak gördükleri Hz. Ali ve taraftarlarını lanetleme politikasıdır.¹⁰⁷ Hz. Ali'nin hilafet döneminde yaşanan Sıffin Savaşı¹⁰⁸ ve Tahkim Olayı¹⁰⁹ gibi olaylar Emevî yönetimi için iktidarını kaybetme korkusunu yaratmıştır. Bu nedenle sonradan haklın gözünde itibarsızlaştırmak amacıyla Hz. Ali'nin mensup olduğu Haşimîleri hutbelerde lanetleme uygulamalarını başlatmışlardır. Böylelikle Emevîler kendi iktidarlarını meşrulaştırarak iktidar mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Emevîlerin Hz. Ali'ye karşı uyguladıkları hakaret politikalarının örneklerini ayrıntılı olarak ikinci bölümde vermeye çalışacağız.

Emevîler döneminde valiler arasında da iktidarda kalma güdüsüyle lanetleme örneklerine rastlanmaktadır. Örneğin Basra valisi Ziyad b. Ebîh (öl. 53/673) öldüğünde Muaviye b. Ebû süftan, yerine Semüre b. Cündeb'i (öl. 60/680) bir rivâyete göre altı, diğer bir rivâyete göre ise on iki ay süreyle vali olarak atamıştır. Ancak zamanla Semüre valilik görevinden azledilmiş ve bu durum onun iktidarda kalma arzusunu derinden sarsmıştır. Semüre azledilmesinin haksız olduğunu düşünerek oldukça öfkelenmiş ve rivâyete göre "Allah Muâviye'ye lânet etsin (لعن الله). Eğer kendisine itaat ettiğim kadar Allah'a itaat etmiş olsaydım, Allah beni ebediyen cezalandırmazdı." şeklinde bir ifade kullanarak Muaviye'yi lanetlemiştir.¹¹⁰ Bu olayda Semüre'nin valilikten haksız bir şekilde uzaklaştırıldığını düşündüğü için iktidarını kaybetme korkusuyla ve hayal kırıklığıyla Muaviye'ye lanet etmesi oldukça anlamlıdır. Bu durumu insan doğasında var olan iktidarda kalma arzusuyla ilişkilendirmek mümkündür. Bu örnek kişinin sahip olduğu gücü ve iktidarı kaybetme

¹⁰⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî*, tek ciltlik baskı (Lübnan: Beytü'l-Efkârî'd-Düvelî, 2005), 867; İzzüddin b. Ebî'l-Hasen Ali b. Muhammed İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Târih* (Beyrut: Efkârî'd-Düvelî, ts.), 444.

¹⁰⁸ Halife Hz. Ali ile Muâviye b. Ebû Süfyan arasında yapılan savaş (37/657)

¹⁰⁹ Sıffin Savaşı'nda (37/657) hilâfet meselesinin Kur'ân'a göre çözülmek üzere hakemlere havale edilmesi işi.

¹¹⁰ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Cabîr el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, çev. Adnan Demircan (İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., 2020), 3/259.

korkusunun bazen kendisini haksızlığa uğramış hissettirdiğini ve tepki olarak lanetleme gibi sert söylemlere yol açtığını göstermektedir.

Yine kendi meşruiyetlerini sağlamaya örnek olarak Abbasilerin halifesi Ebü'l Abbas es-Seffâh'ın (öl. 136/754) Emevîlerin soykırımı uğratmasını gösterebiliriz. Abbasiler, özellikle Haşimoğullarının ve İmam Ali'nin intikamını almak için Emevîleri yok etme politikasını izlemişlerdir. Bu strateji Emevîlerin hilafet üzerinde daha fazla hak iddia etmesini engellemeyi amaçlıyordu.¹¹¹ Bu intikam ünlü bir komutan olan Süleyman b. Hişâm'ın öldürülmesiyle başlamıştır.¹¹² Ebü'l-Abbas, Emevî ailelerinin mallarını geri vereceğini, onları kaydettirip divanlara yazdırarak atıyyelerini vereceğini vaad ederek, Ebû Futrus nehri kenarında bir ziyafet düzenlemiştir. Ancak bu vaatlerin aksine, ziyafete katılan Emevî ailesinin 80 bireyini öldürmüştür.¹¹³ Bazı kaynaklarda Abbasilerin daha da ileri giderek Emevî halifelerinin kabirlerini kazıp cesetlerine işkence yaptıkları kaydedilmiştir.¹¹⁴ Abbasilerin, Emevîleri temizleme politikası Şam, Basra, Filistin ve Hicaz'da da devam etmiştir.¹¹⁵

Bu soykırımın asıl nedenlerinden biri Emevîler ile Hâşimoğulları arasındaki tarihsel çatışmanın devam etmesiydi. Cahiliye devrindeki Emevî-Hâşimî çekişmesi İslam'ın ilk yıllarında ciddi bir siyasi gerilim yaratmıştı. Emevîler kendi egemenliklerini sürdürmeye çalışırken Hâşimoğulları daha geniş bir hilafet iddiasına sahipti. Abbasiler Hâşimoğulları'nın temsilcisi olarak bu eski düşmanlıkları devam ettirerek Emevîleri yok etmeye çalışmışlardır. Hasan İbrahim Hasan bu soykırımla ilgili şöyle bir değerlendirmede bulubmuştur: "Abbasîlerin ilk halifesi Ebü'l-Abbas, Emevî hanedanından sağ kalanları ve taraftarlarını takip etti. Bize öyle geliyor ki bu politikaya cahiliyye devrinden beri süre gelen Hâşimî-Emevî rekabeti sebebiyle başvurmuştur. Zira Hâşimoğullarıyla Emevîler arasındaki bu husumet hala devam ediyordu" demektedir.¹¹⁶ Dolayısıyla bu soykırımın arkasındaki en önemli etken sadece siyasi bir mücadele değil aynı zamanda soyun kini ve intikam arzusudur.

3. Dinî Dayanakları

İslam tarihinde özellikle farklı mezheplerin ve Dinî akımların gelişiminde önemli bir rol oynayan bazı tarihi hadiseler lanetlemenin Dinî arka planını anlamada büyük bir etkiye sahiptir. İslam'ın erken dönemlerindeki halifelik mücadelesi, fitneler ve savaşlar, farklı mezheplerin itikadî temellerini oluştururken bu süreç özellikle tekfir ve lanetleme anlayışlarının da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Hâricîler, Şiiler gibi grupların Cemel, Sıffin ve Hâkem Olayı gibi tarihi hadiseler ışığında bireylere ve gruplara yönelttikleri suçlamalar, kendi Dinî inançlarının korunmasına hizmet eden bir itikadî dışlama aracı

¹¹¹ Seyyid Emîr Ali, *Tarihi'l-Arab* (Beyrut: y.y., 1990), 177.

¹¹² Süleyman b. Hişâm'ın öldürülüşü hakkında bk. İbn Kuteybe, *el-İmame ve's-siyase*, 2/123-124.

¹¹³ Ebû Zeyd Ahmed b. Sehl el-Makdîsî, *Kitâbü'l-Bed' ve't-Tarih* (Paris: y.y., 1919), 6/72; Emîr Ali, *Tarihi'l-Arab*, 177.

¹¹⁴ Daha geniş bilgi için bk. Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2002, 3/104; Ebu Zekeriyya Yezid b. Ziyad Ezdî, *Tarihu'l-Mavsıl* (Kahire: y.y., 1967), 137-38; Ebû Muhammed Ahmed İbn A'sem, *el-Fütuh* (Beyrut: y.y., 1981), 8/368-369; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye* (Beyrut: y.y., ts.), 10/45; Selâhaddin Münecid, *Me'satü Sükuti Dimaşk ve Nihayetü'l-Ümeviyyun* (Beyrut: y.y., 1981), 15-16; İbrahim Hasan Hasan, *İslam Tarihi*, çev. İsmail Yiğit (İstanbul: y.y., 1987), 385-89.

¹¹⁵ Ebû Amr eş-Şeybani Halife b. Hayyat, *Tarih* (Riyad: Daru Taybe, 1985), 410.

¹¹⁶ Hasan, *İslam Tarihi*, 2/385.

olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla lanetlemenin arka planında sadece kişisel düşmanlıkların değil, aynı zamanda itikadın mutlak doğruluğu iddiasının ve Dinî saflığın korunması amacıyla gösterilen dinî tavrın varlığından da söz edilebilir.

İslam tarihi boyunca özellikle ilk dört halifenin liderliklerini kabul etmeyen mezheplerin ve grupların lanetleme gerekçeleri itikadî farklılıklara dayanmaktadır. Bu durum mezheplerin halifelik ve imamet meselesine nasıl yaklaştıklarına ve İslam toplumundaki Dinî hakikatlere dair çeşitli yorumlarına göre şekillenmiştir.

Örnek vermek gerekirse Hâricîler, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in imametlerini kabul etmişlerdir çünkü bu iki halife İslam'ın temel ilkelerine sadık kalmış ve adaletli bir yönetim sergilemişlerdir. Ancak diğer iki halifenin meşruiyeti meselesinde katı bir duruş sergilemişlerdir. Hz. Osman'ın son altı yıldaki uygulamaları Hâricîler tarafından aşırı şekilde eleştirilmiş ve reddedilmiştir. Onlar Hz. Osman'ın yönetiminin adaletsiz olduğu ve İslam toplumunda belirli bir grubun çıkarlarını gözettiği görüşündedirler. Bu anlayış, Hz. Osman'a yönelik tekfiri beraberinde getirmiştir.¹¹⁷ Hâricîler, Hz. Osman'ı ayetlere dayanarak tekfir etmişlerdir. Örneğin Haricî-İbadî klasiği olan Sâlim bin Zekvân (öl. 100/718) *es-Sire* adlı eserinde Hz. Osman dönemi olaylarını iman-amel bağlamında değerlendirmiştir.¹¹⁸ İbn Zekvân, Hz. Osman'ın uygulamalarını ayetler ile değerlendirmiş ve onu pek çok olaydan dolayı şu şekilde tekfir etmiştir:

“Osman devlet arazilerini ve mal varlıklarını yakın akrabalarına dağıttı. Bu hareketi Allah'ın hükmüne aykırıydı çünkü Allah, O'nun dışında hüküm verenlere karşı şöyle buyurmuştur:¹¹⁹ *‘Kim Allah'ın indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.’*¹²⁰ Osman, Allah'ın malını kullanarak araziler satın alıp, evler inşa etti ve bunları çocukları ve ailesi arasında paylaştırdı. Ancak Allah, *‘O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin’*¹²¹ diye hükümünü vermiştir. Ayrıca, *‘Her kim de Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmezse, onlar hep zalimlerdir’*¹²² buyurmuştur.”¹²³

İbn Zekvân şunları da söylemiştir:

“Hz. Osman, Allah'ın elçisinin sahabilerinden olan fakihleri görevden alıp, akrabalarından olan tecrübesiz, cahil, doğruyu bilmeyen insanları onların yerine atadı. Bu kişiler genellikle genç, bilgi yetersizliği olan ve Hz. Peygamber'in sünnetinden habersiz insanlardı; çoğu da kötü işlere bulaşmış kimselerdi. Hz. Osman kendi arzularına göre hareket ederek hatalı kararlar verdi. Oysa Allah, *‘Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır’*¹²⁴ diye buyurmuştur. Ayrıca, *“Eğer sana cevap veremezlerse, bil ki onlar sırf heveslerine*

¹¹⁷ Geniş bilgi için bk. Adem Lök, “İlk Dönem Hâricî Kaynaklarına Göre Hz. Osman”, *Anemon: Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* II, sy 1 (2014): 137-50.

¹¹⁸ Salim b. Zekvan, *es-Sire: bir Harici / İbadi Klasiği* (Ankara: Ankara Okulu, 2016), 58-65.

¹¹⁹ Salim b. Zekvan, *es-Sire: bir Harici / İbadi Klasiği*, 58.

¹²⁰ el-Mâide 5/44

¹²¹ el-Haşr 59/7

¹²² el-Mâide 5/45

¹²³ Salim b. Zekvan, *es-Sire: bir Harici / İbadi Klasiği*, 59.

¹²⁴ es-Sâd 38/26.

uymaktadırlar. Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir! Elbette Allah, zalim kavmi doğru yola iletmez"¹²⁵ âyeti de bu durumu açıklamaktadır."¹²⁶

Hz. Osman'ın halife döneminde önemsedığı yönetim anlayışı sosyolojideki "nepotizm" tanımıyla ilişkilidir. Nepotizm, bir bireyin niteliklerine bakılmaksızın akrabalık ilişkileri esas alınarak devlet kadrolarında istihdam edilmesi veya 'akraba kayırmacılığı' diye tanımlanabilir.¹²⁷ Hz. Osman da başta devlet kâtibi olmak üzere devletin önemli kademelerine kendi ailesine mensup kişilerden atamalar yapmıştır.¹²⁸ Böylece Hz. Osman'ın nepotizm merkezli siyaset bir benimsediğı gündeme gelmiştir. Hâricîler, Hz. Osman'a karşı çıkarken, aslında nepotizme yani "akraba kayırmacılığına" karşı olduklarını savunmuş ve yukarıdaki ayetlerle değerlendirerek onu tekfir etmişlerdir.

Hz. Ali'nin Sıffin Savaşında hakem tayini Hâricîler tarafından büyük bir sapma olarak değerlendirilmiş ve bu durum onun da tekfir edilmesine yol açmıştır.¹²⁹ Hâricîlere göre Hz. Ali, iki hakemin hükmüne bağlı olarak Muaviye ve askerlerine karşı Allah'ın helal kıldığı savaşı haram kılmıştır.¹³⁰ Hz. Ali'ye yönelik eleştiriler daha ileri gitmiş, onu ve taraftarlarını küfürle suçlamaya kadar uzanmıştır. Hâricîlerin Nehrevan köprüsünde toplanıp diğer Müslümanlara gönderdikleri mektupta şöyle yazmaktadır: "Bizim davetimize uyanlar, Allah'ın emri konusunda insanları hâkim tayin ettiler. Allah'ın kitabı ve Resulünün sünneti dışında hüküm verdiler. Bu yüzden küfre düşürler (fe keferû) ve doğru yoldan uzaklaştılar. Biz de aynı şekilde onlardan uzaklaştık."¹³¹ Hâricîlerin bakış açısından hakemlik gibi bir karar itikadî açıdan nassa aykırılık olarak görülmüş dolayısıyla Hz. Ali ve tahkim hadisesine katılanların tamamı tekfir edilmiştir.¹³²

İmamiye Şiası ise halifelik meselesine çok farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Şia imametinin nass ile tayin edildiğine inanmaktadır ve Hz. Ali'nin Allah tarafından belirlenen tek gerçek imam olduğuna dair kesin bir inanç taşımaktadır. Şia'nın inancına göre Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman, Hz. Ali'nin imamet hakkını gasp etmişlerdir. Bu sebeple İmamiye Şiası kaynaklarında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a halife denilse de imam denilemez. Çünkü onlarda bu kişilerin zalim ve gâsıp oldukları inancı hâkimdir. İmam Ali'nin hak ettiği bir imametinin gaspı hem Dinî bir ihlal hem de itikadî bir sapma olarak kabul edilmektedir.¹³³ Zira Şii kaynaklarında Hz. Peygamber'in, "Benden sonra Ali ile halifelik konusunda çekişenler kâfirdirler. Allah ve Resulüne harp etmişlerdir. Ali konusunda şüpheye düşen kâfirdir"¹³⁴

¹²⁵ el-Kasas 28/50.

¹²⁶ Salim b. Zekvan, *es-Sire: bir Harici / İbadi Klasığı*, 61.

¹²⁷ Arzu Özkanan, "Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar Üzerine Nitel Bir Çalışma", *MAKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Dergisi* 2, sy 4 (2015): 10-11.

¹²⁸ Ebû Hanife Ahmed b. Dâvûd b. Venend Dîneverî, *Ahbârü't-tvâl* (Bağdad: Mektebetü'l-Müsenna, ts.), 201.

¹²⁹ Ethem Ruhi Fiğlalı, "Hâricîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 175-76; Harun Yıldız, "Haricilerin Temel Görüşleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 9 (1997): 352.

¹³⁰ Ebû Said Muhammed b. Said el-Ezdî Kalhâtî, *el-Firakü'l-İslamiyye min hilalil'keşf ve'l-beyan* (Tunis: el-Camiatü't-Tunisiyye Merkezî'd-Dirasat ve'l-Ebhas ve'l-İktisadiyye ve'l-İctimaiyye, 1984), 2/249-250.

¹³¹ Dîneverî, *Ahbârü't-tvâl*, 204.

¹³² Ahmet Akbulut, "Hariciliğin Siyasi Görüşlerinin İtikadileşmesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989): 172.

¹³³ Cemaledin Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar el-Hillî, *el-Babü'l-Hadi Aşer* (Tahran: y.y., 1365), 187; Mehmet Salih Arı, "İmamiye Şiası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife" (Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2002), 341-42.

¹³⁴ Nurullah el-Hüseyni el-Mar'aşi et-Tüsterî, *İlhakü'l-hak ve izhakü'l-batıl* (Kum: Ayetullahi'l-Uzma el-Mar'aşi, 1986), 7/331; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmam Abdürrezzâk es-San'ani, *el-Musannef* (Beyrut: el-Meclisü'l-İlmi, 1983), 28/83.

anlamında sözlere rastlanmaktadır. Yine Şii kaynaklarına göre üç halife de Hz. Peygamber'e vahiy gelmeden önce kâfirdirler. Oysa ayet-i kerimeye göre Allah'ın imamet ahdi, zalimlere erişmez.¹³⁵ Dolayısıyla onlara göre her üçü de halifelğe layık değildir.

Lanetlemenin itikadî nedenleri, halifelik meselesine mezheplerin yaklaşımındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Hâricîler Hz. Ali'nin hakemliğe başvurusu ve Hz. Osman'ın adaletsiz yönetimi nedeniyle bu kişileri tekfir etmişlerdir. İmamiyye Şiası Hz. Ali'nin imametinin gasp edilmesi ve diğer üç halifenin zalim olması gerekçesiyle bu halifelere karşı sövmelerde bulunmuşlardır. Bu iki mezhep halifelik meselesini farklı bir itikadî perspektifle ele almış ve lanetleme anlayışları bu itikadî farklılıkların bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

İslam tarihinde lanetlememin arka planında yer alan diğer olaylar ise Cemel, Sıffin ve Hâkem Olaylarıdır. Bu tarihi hadiseler mezheplerin ve Dinî akımların şekillenmesinde büyük bir rol oynamıştır ve zamanla farklı grupların birbirine karşı duyduğu dışlama ve tekfir anlayışlarını da derinleştirmiştir. Bu olaylar hem Dinî hem de siyasi bağlamda büyük bir bölünmeye yol açmış ve mezheplerin farklı tutumlar sergilemesine neden olmuştur. Dolayısıyla lanetlemenin ve tekfir anlayışının bu olaylar üzerinden değerlendirilmesi, mezhep farklılıklarının itikadî temellerini ve tarihsel kökenlerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

Cemel Olayı ve Sıffin Savaşı İslam toplumunda önemli bir fitne dönemi başlatmış ve halifelik mücadelesi ve imamet konularında derin ayrılıklara yol açmıştır. Özellikle Hz. Ali'nin ve Hz. Âişe'nin karşı karşıya geldiği Cemel Savaşı taraflar arasındaki politik ve Dinî anlaşmazlıkların keskinleşmesine neden olmuştur. Şii düşüncesine göre Hz. Âişe ve onun yanındaki sahabeler (örneğin Talha, Zübeyir ve Ebû Hureyre) Cemel'de Hz. Ali'ye karşı savaşıp halifelik ve imamlık konusunda yanlış bir tutum sergilemişlerdir.¹³⁶ Şii düşüncesi bu kişileri "nâsibî" olarak kabul eder ve onlara karşı derin bir düşmanlık besler.¹³⁷ Nâsibî terimi Hz. Ali'nin düşmanı olarak bilinen kişiler için kullanılan bir ifadedir.¹³⁸ Cemel ve Sıffin olaylarında Hz. Ali'nin karşısında yer alan sahabeler Şii bakış açısına göre sadece politik değil aynı zamanda itikadi bir sapma içerisinde yer aldıkları lanetlemenin kapsamına onlar da girmiştir.

Hâricîler ise Hz. Ali'yi Tahkim hadisesinden dolayı tekfir etmişlerdir. Onlar için hakemlik kabul edilemez çünkü İslam'ın temel ilkelerinin insanların kararlarıyla hiçbir şekilde değişmeyeceği görüşündeydiler. Hâricîler Hz. Ali'yi itikadî olarak sapmış ve dinî kurallara aykırı davranan bir lider olarak değerlendirmiş ve bu sebeple onu tekfir etmişlerdir.¹³⁹ Bu tekfir itikadî bir dışlama anlayışının en bariz örneklerinden biridir. Hâricîler hem Hz. Ali'yi hem de onun hakemliği kabul edenleri tekfir etmişler ve böylece lanetleme anlayışlarını derinleştirmişlerdir.¹⁴⁰

¹³⁵ el-Bakara, 2/124.

¹³⁶ Hanifi Şahin, *Şiilerin Gözüyle Sünniler* (İstanbul: MANA Yayınları, 2024), 77-79, 264.

¹³⁷ Kin ve düşmanlık besleyenler.

¹³⁸ Şahin, *Şiilerin Gözüyle Sünniler*, 215-16.

¹³⁹ Akbulut, "Hâriciliğin Siyasi Görüşlerinin İtikadileşmesi", 399; Damla Taşdemir, "Türkiye'de Selefi Hareket ve Dini Radikalizm" (Yüksek Lisans Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi, 2016), 9.

¹⁴⁰ Akbulut, "Hâriciliğin Siyasi Görüşlerinin İtikadileşmesi", 399; Taşdemir, "Türkiye'de Selefi Hareket ve Dini Radikalizm", 9.

Sonuç olarak Cemel, Sıffîn ve Hâkem Olayı gibi tarihi hadiseler İslam toplumunun mezheplerini ve Dinî anlayışlarını şekillendirirken lanetleme ve tekfir anlayışlarını da etkilemiştir. Bu olaylar sadece birer politik çekişme olmanın ötesine geçmiş ve derin itikadî ayrılıklara yol açmıştır. Şiilik ve Haricilik mezhepleri bu hadiseler üzerinden lanetlemenin ve tekfirin temellerini atmışlar bu anlayışlarını itikadî güven ve doğru liderlik anlayışına dayandırmışlardır.

Dolayısıyla bu tarihi olaylar sadece birer tartışma konusu değil aynı zamanda itikadî sapmaların ve lanetlemenin başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Böylece bu olaylar lanetlemeye zemin hazırlayarak lanetleme olaylarına neden olmuştur. Bu hadiselerle ilgili örnekleri ikinci bölümde geniş bir şekilde ele alacağız.